
ШУКАТКА О.В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра фізичного
виховання та спорту,
Львівський національний
університет ім. Івана Франка
м. Львів, Україна

РОЗВИТОК АКСІОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ У ФОРМУВАННІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті відображено результати теоретичного аналізу проблеми ціннісного ставлення до здоров'я. Розкрито сутність основних періодів у історії філософського освоєння ціннісної проблематики, що є предметом дослідження аксіології, що вивчає структуру та ієрархію цінностей, до яких відноситься і здоров'язберігаюча компетентність.

Ключові слова: цінності, аксіологія, аксіологічний підхід, здоров'язберігаюча компетентність.

В статье отражены результаты теоретического анализа проблемы ценностного отношения к здоровью. Раскрыта сущность основных периодов в истории философского освоения ценностной проблематики, которые являются предметом исследования аксиологии, изучающей структуру и иерархию ценностей, к которым относится и здоровьесберегающая компетентность.

Ключевые слова: ценности, аксиология, аксиологический подход, здоровьесберегающая компетентность.

The article reflects the results of theoretical analysis of the problem of important attitude to health. The essence of the basic periods in the history of philosophical mastering of the precise problem being the subject of axiology is disclosed. The investigation of philosophic and encyclopaedic sources makes it possible to prove that value is one of the principal conceptual universalies of philosophy. The category of «value», its characteristics, structures and hierarchies of valuable world, means

of its cognition and its ontological status, the essence of valuable issues are being under investigation of axiology being philosophical discipline. It is summarized that classical axiology is studied as the unity of formal axiology, studying general laws that consist in the valuable attitudes and material axiology, studying the structure and hierarchy of the present, empiric valuable including health securing competence. Axiological approach turns philosophical and social, humanity cognition towards the analysis of the personality and individuality phenomenon, of a human being in a human being, of human ideals and imperatives.

Key words: *valuables, axiology, axiological approach, health securing competence.*

у нових соціально-економічних умовах розвитку держави та подальшого науково-технічного прогресу потужним засобом забезпечення суспільства здоровими трудовими ресурсами є підготовка фахівців із належним рівнем здоров'язберігаючої компетентності. Здоров'я забезпечує гармонійний розвиток особистості, її самореалізацію у фізичному, професійному, творчому потенціалах. Цей феномен розглядається науковцями як соціально-біологічна основа життя нації та результат політики держави, що формує у своїх громадян духовну потребу ставитися до свого здоров'я як до основної цінності, що забезпечує повне біосоціальне функціонування, фізичну та інтелектуальну працездатність, адаптацію до природних впливів та мінливості зовнішнього середовища.

Аналіз наукових публікацій свідчить, що дослідники приділяють особливу увагу теоретичним і практичним аспектам ціннісного ставлення до здоров'я (А. Фурманов, М. Юспа), проблемам здорового способу життя (В. Бобрицька, С. Закопайло), різним аспектам формування культури

здоров'я майбутніх фахівців (Н. Башавець, О. Гладощук, Ю. Драгнєв, С. Кириленко) та здоров'язберігаючої компетентності студентів засобами фізичного виховання (Д. Воронін) та ін. Так, Н. Башавець узагальнює філософське розуміння здоров'я і пропонує розглядати його як динамічний процес рівноваги організму з навколишньою природою і соціальним середовищем, за якого всі закладені здатності в біологічній і соціальній сутності людини виявляються найбільш повно [1, с. 111]. На думку В. Горашука, здоров'я є саме тим потенціалом, який забезпечує людині можливість пристосуватися до змін навколишнього середовища, здолати хворобу, відтягнути старіння. Дослідник розкриває зміст здоров'я як індивідуальну і соціальну цінність, динамічне «явище системного характеру, що постійно взаємодіє з навколишнім середовищем і змінюється разом з ним» [2, с. 132-133].

Однак у наукових розвідках сучасних дослідників проблема реалізації аксіологічного підходу у формуванні здоров'язберігаючої компетентності студентів ще не знайшла достатнього висвітлення, хоча саме в період на-

вчання у вищій школі відбувається визначення особистісних цінностей та самоорганізаційних процесів у становленні фахівця.

Проблемі формування ціннісних орієнтацій студентів під час навчання у ВНЗ присвячувалися дослідження багатьох науковців. Зокрема, Г. Безверхня реалізовувала ці процеси під час фізичного виховання [2]. Саме фізична готовність передбачає прояв ціннісного ставлення до формування здоров'язберігаючої компетентності студентів для активної професійної діяльності в майбутньому. Адже смислоутворювальними основами людського буття, що визначають напрями та мотивованість життя і діяльності людини, є комплекс моральних, етичних, культурних, професійних, здоров'язберігаючих цінностей.

Оскільки формування готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності є важливим і цінним для людини, котра здобуває фах, відтак навчально-виховний процес у вищій школі має ґрунтуватися на наукових засадах аксіології (науки про цінності) шляхом реалізації аксіологічного підходу до всіх аспектів професіогенезу, в тому числі, й формування здоров'язберігаючої компетентності студентів. Дослідники розглядають аксіологічний підхід як філософсько-педагогічну стратегію, яка спрямована на комплексне використання педагогічних ресурсів для всебічного розвитку особистості та проектує перспективи вдосконалення системи освіти [4].

Вивчення філософсько-енциклопедичних джерел доводить, що цінність – одна із основних понятійних універсалій філософії – означає елементарні складові найбільш глибинного шару всієї інтенціональної структури особистості в єдності предметів її спрямувань (аспект майбутнього), особливого

переживання-володіння (аспект теперішнього) і збереження свого «здобутку» в свідомості (аспект минулого), що конститує внутрішній світ особистості як «унікально-суб'єктивне буття» [5, с. 320].

Категорію «цінність», характеристики, структури та ієрархії ціннісного світу, способи його пізнання та його онтологічний статус, а також природу і специфіку ціннісних суджень досліджує аксіологія, що є філософською дисципліною. В історії філософського освоєння ціннісної проблематики виокремлюється кілька періодів. Із часів античності категорії цінності, ціннісного світу, ціннісних суджень не були предметом спеціалізованої філософської рефлексії. Ще Арістотелем філософія розглядається як основна наука «про те, що найцінніше», і тому вона відображає єдність наукового пізнання і «осягнення розумом речей за природою найбільш цінних» [5, с. 321], до яких відноситься і здоров'я.

Хоча ще з античного періоду в історії філософського освоєння ціннісної проблематики зустрічаються посилання на неї (здебільшого «контекстного характеру»), однак, ані категорія цінності, ні ціннісний світ, ні ціннісні судження ще не стають предметом спеціалізованої філософської рефлексії. «Аксіологічні» пошуки стародавніх мислителів виявилися не поміченими новоевропейською філософією, якій довелося заново відкривати ціннісну проблематику. Так, М. Монтень вказував на суб'єктивну природу цінності. Р. Декарт вбачав призначення розуму в установленні «справжньої цінності всіх благ». «Цінність» співвідносилися ним зі світом суб'єкта – з моральною діяльністю. Б. Паскаль розрізняв серед людських достоїнств умовні (пов'язані із соціальним статусом і легітимізовані «зовнішніми церемоні-

ями») та природні (ті, що відносяться до душі і тіла) цінності. Таким чином, філософія вперше визнала права вслід за розумом і волею також і третьої, найбільш потаємної сфери людської душі – серця як сховища царства цінностей. В одному із звідів дефініцій Г. Лейбніца «цінне є значуще з точки зору блага» (протилежність йому складає «пусте»), «значуще» ж – те, з чого випливає дещо «надзвичайне», яке вносить значний вклад або є провідним за своєю природою. Зокрема, до поняття блага вносяться і «природні цінності» (здоров'я, краса тощо) [5, с. 321], що актуалізує реалізацію аксіологічного підходу у вищій школі з метою формування ціннісного ставлення студента до власного здоров'я, фізичного вдосконалення на основі сформованої здоров'язберігаючої компетентності на засадах аксіології.

У філософсько-енциклопедичних джерелах вказується, що найбільш значущим у галузі осмислення поняття цінності в докантівський період вважається внесок Д. Юма, котрий намагався визначити критерії цінності моральних вчинків і відмінність «цінностей-для-себе» та «цінностей-для-іншого», що на сучасному етапі розвитку освіти має велике значення у навчально-виховному процесі.

Принципово нові виміри набуває поняття цінності у творах Е. Канта, котрий конструє вирішення цієї проблеми на підставах, прямо протилежних юмівським: цінність моральних учинків співвідноситься не з «природними» для нас прихильностями душі, на зразок симпатії, а якраз із тією протидією, яку чинить цією прихильністю спрямована розумом воля. Філософ обґрунтовує основні аксіологічні положення у відомих працях «Критика практичного розуму» (1788), «Критика здатності міркування» (1790). Е. Канта

вдалося визначити ціннісний світ як такий, що твориться самим автономним діючим суб'єктом: ціннісна свідомість і ціннісна творчість уможливується завдяки чистому «практичному розуму». Обмеження ціннісної сфери моральною діяльністю було найсміливішою спробою в історії філософії розмежувати царства цінності й природного буття. Іншого заслугою Е. Канта є чітке визначення ієрархій ринкової ціни речей, афективної ціни душевних якостей і «внутрішньої цінності» – найбільш вільної та автономної особистості. Вперше в історії філософії цінність-в-собі стає синонімом особистості, а аксіологія отримує персонологічне обґрунтування.

Екскурс у літературу філософсько-енциклопедичного спрямування дає змогу встановити, що в післякантівський період філософія розширює галузь релевантності поняття цінності. Так, І. Фіхте наполягає на тому, що цінність індивіда визначається його діяльністю; Г. Хуфеланд вбачає в цінності перш за все здатність речей опосередковувати розумне людське цілепокладання; Ф. Біюнде вважає, що саме почуття є принципом всіх ціннісних відношень до об'єктів, що ґрунтується на емоційному чи розумовому задоволенні; Г. Шульце стверджував, що ціннісні судження «звертаються до почуттів»; Ф. Алліїн починає розробку «аксіологічної логіки» аналізуючи ціннісне судження, в якому оцінюване визначає суб'єкт, і вираз оцінки – у вигляді похвали чи осудження – предикат (з лат. – сказане), що визначає зміст думки. Лише з другої половини XIX ст. аксіологічна проблематика визначається як один із філософських пріоритетів європейської культури, а в історії аксіології як спеціалізованої філософської дисципліни розрізняють три основних періоди: передкласичний,

класичний і посткласичний.

У передкласичному періоді (1860-80-ті рр.) очільником упровадження у філософію категорії цінності був Р. Лотце, з котрим традиційно пов'язуються витoki аксіологічного вчення. Науковець увів до аналізу логічних і математичних істин поняття «значущості» як специфічної характеристики мислительного змісту, а в естетичних і етичних контекстах використовував в аналогічному сенсі поняття «цінності». У своїй «аксіологічній гносеології» філософ розрізняє терміни поняття (Begriff), що визначає об'єктивний смисл чогось, і думку (Gedanke), що визначає його значущість і цінність. Саме від Р. Лотце поняття цінностей естетичних, моральних, релігійних стають загальнозначущими одиницями. Як і більшість післякантивських філософів передкласичного періоду (1860-80-ті рр.), до яких відносяться А. Рітчль, Ф. Брентано та ін., він вважав «головним органом» ціннісного світосприйняття певне «одкровення», що визначало відчуття цінностей і взаємовідносини між ними, яке не менш достовірне для пізнання ціннісного світу, ніж наукове дослідження – для пізнання речей [5, с. 63].

Продовжуючи цю думку, А. Рітчль (другий із основоположників аксіології) стверджував, що будь-яке знання не тільки супроводжується, але й спрямовується певним почуттям, і оскільки увага необхідна для реалізації мети пізнання, відтак воля стає носієм пізнавальної мети. Водночас, мотивом волі є почуття, що робить певну річ або діяльність гідною певного бажання.

Третім основоположником класичної аксіології став австрійський філософ Ф. Брентано, котрий у своїй праці «Психологія з емпіричної точки зору» (1874 р.) розподілив усі психологічні

феномени на класи уявлень, суджень і душевних переживань. Саме останні, так би мовити, «відповідальні» за почуття задоволення і незадоволення, які відчуває суб'єкт у відношенні до об'єктів, що нашаровуються на засадничі уявлення для ціннісних суджень. Загострення інтересу до ціннісної проблематики у філософії культури супроводжувалося знаменитою афористичною вимогою Ф. Ніцше «переоцінки цінностей», коли має наступити ера справжнього полягання цінностей, пов'язаних з «істинними» потребами індивіда, котрий самореалізується і самостверджується, що й передбачається під час різних аспектів професіогенезу майбутнього фахівця під час навчання у ВНЗ, у тому числі й формування здоров'язберігаючої компетентності на засадах аксіології шляхом реалізації аксіологічного підходу.

У класичний період (1890-1920 рр.) ціннісна проблематика швидко стала мало не переважаючою в європейській думці (М. Шедер, Г. Мюнстерберг, А. Мейнонг, Н. Гартман та ін.). Саме в цей період (у 1902 році) французьким філософом П. Лапі був уведений у наукове користування термін «аксіологія» замість терміну «гомологія» (з грец. – ціна) як однієї із складових у системі філософських дисциплін.

Використовуючи певні сучасні класифікації, класичну аксіологію правомірно розглядати як єдність аксіології «формальної», що вивчає загальні закони, які полягають у ціннісних відношеннях, і аксіології «матеріальної», що вивчає структуру та ієрархію наявних, «емпіричних» цінностей. До них доцільно було б додати й аксіологічну «онтологію» – питання про суб'єктивність (об'єктивність) цінностей, дослідження їх співвідношення з існуванням, а також «гносеологію» – питання про співвідношен-

ня цінностей і пізнання. Ці чотири аспекти і складають фундаментальну теорію цінностей.

Посткласичний період (з 1930-х рр.) сучасного етапу аксіології визначається окремими напрямами розвитку класичних моделей фундаментальної аксіології та популяризацією цієї науки у вигляді розвитку «прикладних» аксіологічних досліджень [155, с. 62-66].

Виведення аксіології за межі суто філософської дисципліни супроводжувалося запровадженням аксіологічних ідей у суспільствознавчі науки. Так, у соціологічних теоріях Т. Парсонса цінності вважаються вищими принципами, що забезпечують згоду (консенсус) у суспільстві. На думку польського філософа і соціолога Ф.-В. Знанецького, природні явища існують самотньо, реально та об'єктивно, а входячи до сфери людського досвіду, набувають життєвого значення для людей, стають їхніми цінностями, які разом із речами утворюють реальний світ [203, с. 336].

Таким чином, аксіологічний підхід (грец. *aksios* – коштовний) ґрунтується на філософському вченні (аксіології), що досліджує категорію «цінність», характеристики, структури та ієрархії ціннісного світу, способи його пізнання та визначає його онтологічний статус, а також природу і специфіку ціннісних суджень; про моральні, етичні, культурні цінності як смислоутворювальні основи людського буття, що визначають напрями і мотивованість життя, діяльності, вчинків людини, в тому числі й тих, що мають здоров'язбережувальне спрямування.

Аксіологічний підхід повертає філософське і соціогуманітарне пізнання до аналізу феноменів особистості та індивідуальності, «людського в людині», смыслом і виправданню людського буття, його ідеалам та імперативам.

Специфіка філософських підходів до розуміння поняття «цінність» має різновекторне спрямування, що зумовлює тлумачення сутності цінності як поняття, зміст якого:

- полягає у здатності задовольняти потреби та інтереси особистості;
- відображається в особливій значущості речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта, його потреб та інтересів;
- є формою прояву різноманітних відносин людини;
- є особливою індивідуальною реальністю, що має певну позитивну значущість для суб'єкта, котрий її переживає.

Аналіз результатів наукових пошуків з проблем аксіологічної психології особистості та аксіологічного підходу у професійній підготовці майбутніх фахівців указує на доцільність його реалізації в сучасній системі вищої освіти. Цінності, які сповідує людина, формують ціннісні орієнтації особистості, що є складовими вищих рівнів спрямованості особистості; диспозиціями, котрі регулюють загальну зорієнтованість діяльності людини на значущі соціальні об'єкти і явища, цінності різних соціальних спільнот. Ціннісні орієнтації стосуються основних сфер самореалізації людини, якими є праця, суспільна активність, освіта, спілкування тощо; соціально-моральних характеристик особистості (почуття, обов'язки, сумління тощо), а також ставлення до власного здоров'я, здорового способу життя з метою здоров'язбереження. Зміни в ціннісній структурі свідомості передбачають зміни світогляду. Адже система ціннісних орієнтацій виступає рівнем саморегуляції та реалізується в поведінці особистості.

Огляд сучасних наукових літературних джерел доводить що проблема

аксіологічного підходу в освіті привертає увагу сучасних дослідників, які акцентують увагу на аналізі основних положень аксіологічної науки у філософському та педагогічному аспекті, обґрунтовують сутність аксіологічного підходу в освітньому процесі. Так, Н. Гущина розглядає аксіологічні аспекти вітчизняної освіти як фактор формування професійно-ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя. У дослідженні **М. Племенюк** аксіологічний підхід використовується у формуванні змісту освіти у вищій школі. Н. Ткачова застосовувала аксіологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі. Розкриття суті аксіологічного підходу та обґрунтування доцільності його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти відображено у публікаціях Т. Варенко, Л. Демінської та ін.

Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів на засадах аксіології може здійснюватися тільки шляхом реалізації аксіологічного підходу. Ми враховували результати наукових пошуків Т. Галенко, де цінності розглядаються як основа формування ставлення до власного здоров'я; Є. Жданової, котра обґрунтовувала шляхи формування ціннісного відношення до здоров'я у студентів під час вивчення дисциплін медико-біологічного циклу та ін.

Сучасні дослідники окреслюють стратегії практичного формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців, залучаючи освітню систему вищої школи до розвитку ціннісно-

сислової сфери особистості на педагогічних засадах, а також досліджуючи аксіологічну психологію особистості. Проблема формування системи цінностей молоді була в центрі уваги багатьох науковців і педагогів, котрі проводили наукове обґрунтування і структурування цінностей людини взагалі та розглядали здоров'я як одну з людських цінностей. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми ціннісного ставлення майбутніх фахівців до власного здоров'язбереження, доводить, що науковці приділяють особливу увагу питанням формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання.

Таким чином, ціннісні орієнтації особи визначаються як складний соціально-психологічний феномен, що характеризує спрямування і зміст активності особистості, визначає загальний підхід людини до світу, до себе, надає сенсу особистісним позиціям, поведінці, вчинкам. Сукупність зазначених орієнтацій характеризує репрезентованість соціально цінних уявлень у свідомості людини і пов'язана з ідеалами та життєвими цілями особистості, що ідентифікується з ідеалами здорового способу життя і формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців.

Перспективами подальших наукових пошуків визначено розробку методичних матеріалів для формування здоров'язберігаючої компетентності майбутніх фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Башавець Наталія Андріївна. – Одеса, 2012. – 555 с.
2. Безверхня Г. В. Формування ціннісних орієнтацій в процесі фізичного виховання студентів / Г. В. Безверхня, М. І. Маєвський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 1. – С. 10–12.
3. Горащук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Горащук Валерій Павлович. – Харків, 2004. – 419 с.
4. Мельничук І. М. Формування ціннісних орієнтацій студентів в умовах інтерактивної взаємодії / І. М. Мельничук, Л. З. Рибуха, С. Ю. Мельничук // Мандрівець. Спільний проект Національного університету «Києво-Могилянська академія і видавництва «Мандрівець». – 2008. – № 4 (74), спецвипуск. – С. 55–59.
5. Новая философская энциклопедия ; в 4-х томах / [науч.-ред. совет : В. С. Степин, А. А. Гусейнов, Г. Ю. Семигин, А. П. Огурцов]. – М. : «Мысль», 2010. – Т. 1 : (А – Д). – 741 с. ; Т. 4 : (Т–Я). – 2010. – 737 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bashavets N. A. Theoretical and methodological foundations for creating a culture of health securing as the ideological orientation of students of economic schools : Dis. ... Doctor ped. Sciences : 13.00.04 / Bashavets Natalya. – Odessa, 2012. – 555 p.
2. Bezverkhnia G. V. Formation of value orientations in the process of physical education of students / G. V. Bezverkhnia, M. I. Maiewskyi // Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sport. – 2010. – № 1. – P. 10–12.
3. Gorashchuk V. Theoretical and methodological principles of a culture of health of students : Thesis. ... Doctor ped. Sciences : 13.00.01 / Gorashchuk Valery. – Kharkiv, 2004. – 419 p.
4. Melnychuk I. M. Forming value orientations of students interms of interactive communication / I. M. Melnychuk, L. Z. Rybuha, S. Y. Melnychuk // Mandrivets. A joint project of the National University of «Kyiv-Mohyla Academy and the publishing house» Mandrivets. – 2008. – № 4 (74). – P. 55–59.
5. New Philosophical Encyclopedia; 4 vols / [nauch.-ed. council: V. S. Stepin, A. A. Guseinov, G. Y. Semyhyn, A. P. Ogurtsov]. – M., «Thought», 2010. – Vol. 1 : (A – D). – 741 p. ; T. 4 : (T – I). – 2010. – 737 p.